

Inhoud

Vooraf 9

1 **Onderscheid en terughoudendheid 21**

Griekse trots en waarheidsliefde 22

Christelijke onderscheiding 30

Don Quichot 37

Terughoudendheid 41

Oordelen om niet te oordelen 44

Meneer Stevens 45

Vier vormen van discretie 51

Discretie en huichelarij 57

2 **De discrete listen van Gracián 60**

De hofsamenleving 63

Jezuïet 68

Een persoon worden 71

De wereld een schouwtoneel 75

De kunst van het vertoon 80

Het discrete spreken 83

‘Retén’ en ‘galantería’ 88

Gracián en wij 91

3 Het moderne diskrediet van discretie 95

De sluier van Isis 98

De zeventiende-eeuwse wil tot weten 102

De gemaskerde Descartes 104

Verlichting 109

Rousseau en het expressivisme 113

Freud 118

De eeuw van het zelf 121

De tirannie van de intimiteit 125

4 Waarom discretie belangrijk is 130

Eenzame atlanten 133

Liefde voor de wereld 138

Vriendschap 145

Tussen vier muren 148

De stille dialoog met jezelf 153

Het domein van het hart 157

5 Discrete levenskunst 161

Introversie 161

Levenskunst of samenlevingskunst? 166

Nauwgezetheid 172

Grijs op grijs 177

Sprezzatura 180

Epochè 184

Tolerantie 187

Galanterie 193

Verdwijningskunst 199

Nawoord 205

Noten 209

Namenregister 219

Vooraf

Wie heeft uiteindelijk gelijk gekregen, George Orwell of Aldous Huxley? Leven wij vandaag in een maatschappij zoals Orwell die verbeeldde in zijn roman *1984* of zoals Huxley die beschreef in *Heerlijke Nieuwe Wereld*? Lijkt onze huidige samenleving op een totalitair regime met camera's en permanente controle, met een Grote Broer die alles van ons ziet maar zelf onzichtbaar blijft? Of drijft onze maatschappij minder op externe dwang en meer op innerlijke drang, zoals Huxley suggereerde? We hoeven helemaal niet met geweld gedwongen te worden om te gehoorzamen, want dat willen we al uit onszelf. We doen toch spontaan alles om pijn te vermijden en gelukkig te zijn? Waarom zouden we dan weigeren onze soma-pillen in te nemen die ons zo welwillend door de overheid verstrekt zijn?

Het blijft interessant om de toekomstfantasieën van Huxley en Orwell naast elkaar te leggen, maar misschien is geen van beide vandaag nog adequaat. Er is de laatste decennia zo ontzettend veel veranderd in de wereld dat we inmiddels behoefte hebben aan een geüpdatete beschrijving van onze toekomst. In de twintigste eeuw leefden we nog collectief offline, zonder het te beseffen, want het woord bestond nog niet. Vandaag speelt ons leven zich bijna 24/24 en 7/7 online af: het is een *onlife* geworden.¹ De technolo-

gie van het internet, in handen van een aantal wereldwijd opererende bedrijven, heeft een revolutie veroorzaakt in de manier waarop we naar de wereld kijken.

Bernard Harcourt stelt voor om het nieuwe type maatschappij dat is ontstaan de ‘expositiesamenleving’ te noemen.² Kenmerkend hiervoor is dat wij ons via de sociale media voortdurend laten zien aan anderen en blijkbaar vinden we dat niet problematisch. We maken ons wel een beetje zorgen over onze privacy maar houden er ook erg van om leuk gevonden te worden en anderen leuk te vinden. Sociale media spelen in op onze behoefte aan wederzijdse erkenning en wakkeren die aan. Maar terwijl we ons aan anderen laten zien, stellen we onszelf ook op een andere manier bloot. Of we het nu doorhebben of niet, we delen al onze persoonlijke, zelfs meest intieme data met grote bedrijven zoals Facebook en Google. Wie op sociale media aanwezig is, tekent ervoor geëxposeerd te zijn.

En wellicht heeft de expositiesamenleving al haar 1984 of *Heerlijke Nieuwe Wereld* gevonden. In 2013 verscheen Dave Eggers’ roman *De Cirkel*, over een gelijknamig wereldomspannend bedrijf, gevestigd in Californië en vergelijkbaar met Facebook en Google, dat zich ten doel stelt om alle beschikbare informatie op één plek samen te brengen. Als die operatie slaagt, zal het leven voor iedereen veel gemakkelijker en veiliger worden – dat is althans de belofte, de Californische droom van Silicon Valley. In één oogopslag krijg je toegang, zowel tot je eigen gegevens als tot die van alle anderen. De dag dat alles volledig transparant is voor iedereen, zullen we geen ongeluk meer kennen. We zullen op elke ramp kunnen anticiperen en alle ziektes genezen nog voordat ze uitbreken.

De Cirkel wil overigens niet alleen reeds bestaande informatie in data omzetten maar ook controle verwerven over de productie van nieuwe data. Het bedrijf doet daarbij een beroep op de actieve en enthousiaste medewerking van zijn klanten. Van hen wordt verwacht dat zij voortdurend hun persoonlijke gegevens actualiseren. In de Cirkel-utopie hebben we de morele plicht om ons leven uitputtend te documenteren. Waar we ons ook bevinden en wat we ook doen, we moeten het registreren en voor anderen zichtbaar maken. In de roman van Eggers wordt daartoe het voorbeeld gegeven door een zekere Stewart, bijgenaamd ‘de Transparante Man’. Hij is de eerste persoon die in ruil voor veiligheid zijn privacy volledig heeft opgegeven. Dag en nacht wordt zijn leven gefilmd en live uitgezonden voor iedereen die het maar wil zien, helaas ook wanneer dat voor Stewart ongelegen komt.

De Cirkel wil ons niet alleen overal volgen maar ook zichtbaar maken wat er zich in ons innerlijk afspeelt. Daarom wordt van de leden van de Cirkel – en op den duur zou dat iedereen op aarde moeten worden – verwacht dat ze elke emotie, impuls of opkomende gedachte die ze bij zichzelf constateren, opslaan en publiceren. De utopie kan alleen gestalte krijgen wanneer de nieuwe mens niet alleen gehoorzaam doet wat van hem wordt verwacht, maar dat ook nog eens met volle overtuiging doet, zonder vervelende bijgedachten te koesteren.

Dave Eggers beschrijft in *De Cirkel* vooral een technologische utopie. Het doel van de organisatie is om door middel van een toevloed aan nieuwe apparaten en applicaties het leven zo te organiseren dat iedereen er beter van wordt. Als men mensen zover krijgt dat ze vrijwillig hun privacy op-

geven, kunnen ze perfect gelukkig worden.

Dit idee herinnert aan een beruchte uitspraak van Mark Zuckerberg die in 2010 beweerde dat privacy door de opkomst van de sociale media ‘een achterhaalde sociale norm’ is. Mensen hechten volgens de stichter van Facebook geen belang meer aan hun privéleven. Als we zoveel mogelijk met anderen delen maakt ons dat niet alleen tot leukere maar ook tot betere mensen. Het is zelfs onze morele plicht om sociaal te worden op de media, want *Sharing Is Caring*, zoals een van de slogans van de Cirkel luidt. Tot zover de mooie, hypercommunistische utopie – hypercommunistisch omdat werkelijk alles met de gemeenschap gedeeld wordt en er dus geen privébezit meer is.

Dave Eggers’ roman is, net als *Heerlijke Nieuwe Wereld* en *1984*, een literaire utopie die in een dystopie uitmondt. Het beloofde paradijs waar iedereen een veiliger, gezonder en gelukkiger leven zou leiden, blijkt uiteindelijk onleefbaar. De droom van totale transparantie is in de praktijk een nachtmerrie. De reden daarvoor is dat er in de Cirkelsamenleving geen enkele mogelijkheid meer is om zich even terug te trekken, om te schuilen of te vluchten, al is het maar tijdelijk. Er is altijd wel iemand die meekijkt met wat je doet en zelfs je intieme gedachten zijn niet meer vrij. Blijkbaar kunnen wij daar als mensen niet zo goed tegen. Veel Cirkelbewoners staan constant op de rand van een zenuwzinking.

We hebben blijkbaar behoefte aan privacy, er is geen sprake van een achterhaalde norm, zoals Zuckerberg in 2010 stelde. Zelfs hij zou later van mening veranderen. Tijdens een hoorzitting van de Amerikaanse Senaat in 2018 werd hem gevraagd of iedere Amerikaan mocht weten in welk hotel hij de vorige nacht had doorgebracht. Meesmuilend

moest Zuckerberg toegeven dat hij dat liever niet wilde.

In de wereld van *De Cirkel* worden we constant blootgesteld aan de blikken en meningen van anderen. Alles is er sociaal en niets nog alleen van jezelf. Zo kunnen we niet leven. Wij hebben als mensen niet alleen behoefte aan openbaarheid en transparantie, maar ook aan verborgenheid en zelfs aan geheimen, niet alleen aan het felle zonlicht, maar ook aan de rustgevende schemerzone. Natuurlijk willen we veel delen, willen we erkenning van onszelf en elkaar, zijn we sociale, wereldse wezens, maar daarmee is niet het laatste woord gezegd. Hoezeer we ook gesteld zijn op betekenisvolle relaties met onze omgeving, er is een onmaatschappelijk deel in ieder van ons dat we niet zomaar kunnen weggeven. Of zoals David Bowie zong op *Blackstar*, zijn laatste album, dat een paar dagen voor zijn dood verscheen: *I Can't Give Everything Away*. Iets moeten we voor onszelf houden, anders kunnen we niet meer zijn wie we zijn.

Dit boek gaat over iets wat we maar moeilijk kunnen missen, namelijk discretie. In de definitie van de Duitse socioloog Georg Simmel is discretie 'het respect voor het psychische privébezit van de ander'.³ Discretie behelst de beslissing om zich terughoudend op te stellen, niet op de eerste plaats om er zelf beter van te worden, maar ter wille van de ander, omdat je zijn of haar privacy belangrijk vindt en omdat je gelooft dat daardoor het samenleven wordt bevorderd. Natuurlijk kan er ook enige vorm van zelfbescherming meespelen. Wie zich verdekt opstelt, bevindt zich in een veilige zone. Discretie is dan ook geen puur altruïsme.

Discretie is geen afzondering van de wereld maar een tijdelijke terughoudendheid. Je dringt je even niet op, om-

dat je dat in de gegeven situatie ongepast zou vinden. Op een ander moment, wanneer het beter past, zul je juist wel tussenbeide komen. Alles hangt af van de situatie en van je pragmatische oordeel daarover. Wie zich discreet gedraagt, is niet echt weg maar blijft op een onnadrukkelijke wijze aanwezig. Hij is tegelijk aan- en afwezig. Hij bevindt zich in een tussenruimte.

Discretie is het vermogen om zich nu eens wel en dan weer niet met de zaken van de wereld bezig te houden. Ze is dus een vorm van mentale souplesse en in die zin verschilt ze van verlegenheid of introversie. Discretie is geen psychologische eigenschap, geen karaktertrek maar een existentiële keuze die iemand steeds opnieuw moet maken. Discretie is tevens een soort van belangeloze interesse: betrokkenheid die zich niet uitdrukt in opdringerigheid maar in rustige aandacht en zelfs in een zekere gelatenheid. Discretie gaat vaak over iets wat je belangrijk vindt en wat je wil beschermen tegen alle vormen van aanmatiging. Daarmee maakt discretie deel uit van wat we sinds de Griekse filosofie 'het goede leven' zijn gaan noemen. Discretie is tegelijk levenskunst en samenlevingskunst.

In de moderne westerse wijsbegeerte is discretie geen belangrijk thema meer, zoals dat in het christelijke denken nog wel het geval was. Pierre Zaoui is een van de zeer weinige hedendaagse filosofen die een essay over het onderwerp geschreven hebben.⁴ Hij begint zijn boek met een eenvoudig voorbeeld uit het dagelijks leven. Je doet de deur van de kinderkamer zachtjes open, zonder dat de kinderen het merken. Ze zijn eens een keertje geen ruzie aan het maken en gaan helemaal op in hun spel. Discretie is: hen in hun spel laten, zonder iets te zeggen, zonder mee te willen doen,

want elke onderbreking zou de charme van het moment tenietdoen. Je geniet even in stilte van hun spel, je gunt hun dat geluk en sluit zacht weer de deur.

Een ander voorbeeld is wanneer je 's ochtends naar je geliefde kijkt terwijl die nog aan het slapen is. Je geniet van de vredige aanblik en ervaart misschien zelfs een diepe vreugde zonder dat je dit geluksmoment met die ander kunt delen, want als je hem of haar wakker zou maken, is de betovering voorbij. Nog een derde voorbeeld van Zaoui is dat van de gastvrouw – het zou ook een gastheer kunnen zijn – die zich even in de keuken terugtrekt om het volgende hapje te bereiden en van een afstand ziet hoe de gasten volop aan het praten zijn zonder dat zij zelf het gesprek moet onderhouden. Het avondje is geslaagd wanneer de gasten zich zonder haar amuseren. Een goede gastvrouw of -heer maakt zichzelf niet compleet onzichtbaar maar begrijpt wanneer ze bij de gasten moet zijn en wanneer hij of zij zich even kan terugtrekken. Bij een feest staan immers de gasten centraal, niet wie hen heeft uitgenodigd.

Wat deze voorbeelden gemeen hebben is dat de personen die zich discreet opstellen, genieten van wat er gebeurt zonder dat ze zelf de behoefte voelen om in het middelpunt van de belangstelling te staan. Ze zijn niet discreet teneinde er zelf voordeel uit te halen maar gunnen anderen de ruimte om gelukkig te zijn. Zelf genieten ze daar ook wel van, maar altijd via een omweg en op een stille manier. Discretie heeft dus indirect met geluk te maken. Ze is geen vorm van opzichtig en eigengereid geluk, niet iets waar je met de volle inzet van al je krachten naar kunt streven, maar een rustige en bescheiden, maar toch diepe vreugde – *une joie profonde*, schrijft Zaoui. Zaoui verbindt discretie terloops ook met

'liefde voor de wereld', overigens zonder dat hij de naam van Hannah Arendt noemt van wie dit idee afkomstig is.⁵ Wie discreet is, bekommert zich niet langer alleen om zichzelf maar draagt zorg voor de relaties met anderen – Arendts definitie van de wereld.

Zaoui had tal van andere voorbeelden kunnen geven. Soms ben je discreet om even te bekomen van de drukte en stil te genieten van de rust, maar discretie is meer gericht op het comfort van vreemden dan op dat van jezelf. Je gunt iemand de ruimte om zich vrij te bewegen. Denk aan de leerkracht die niet onmiddellijk alle fouten van zijn leerlingen verbetert maar hun eerst de kans geeft om iets uit te proberen en zelf te ervaren wat lukt en wat niet. Discretie maakt deel uit van elk opvoedingsproces. Een opvoeder moet natuurlijk aanwezig en betrokken zijn maar mag zijn wijsheid niet aan de leerling opdringen. Integendeel, hij moet juist een veilige omgeving creëren waarin in vertrouwen gewerkt kan worden en waarin de leerling de ruimte krijgt om op een veilige manier te experimenteren en zo uit eigen ervaring te leren.

In een bedrijf kan een manager voortvarend te werk gaan en door middel van shocktherapie allerlei veranderingen doorvoeren, maar hij kan ook een discreet beleid voeren dat rekening houdt met de gevoeligheden van personeelsleden. Bij sollicitaties is discretie eveneens vereist. Een kandidaat voor een functie wil natuurlijk zo goed mogelijk voor de dag komen maar heeft ook het recht om bepaalde dingen niet mee te delen aan zijn toekomstige werkgever.

Discretie is vanzelfsprekend ook zeer belangrijk in de zorgsector. Patiënten zijn niet alleen klanten die betalen voor diensten en goede waar voor hun geld willen krijgen,